

Məndən tez-tez soruşurdulaz: «Unudulmuş musiqi alətlərini yenidən yaratmaqda məqsədin nədir?». Heç vaxt bu suala düziist cavab vermə bilməmişəm. Mənə elə gəlir ki, sual düziigün verilmiz və ya düziigün ünvanlanmız. Özi üçün zəsm çəkən, şet yazan adamdan gözdüyü işin məqsədini necə soruşmaq olaz. Desəm ki, bu işə başlayanda pul qazanmaq istəmişəm – güliünc çıxaz.

Tarixi yaşadan musiqi alətləri

Azərbaycan musiqi mədəniyyətini zənginləşdirmək istədiyimi iddia etsəm, səmimilikdən uzaq olaram. Mən, sadəcə olaraq, bu alətləri olduğu kimi görmək, onları səsləndirmək istəmişəm. Bir sözlə, işə başlayanda məqsəd yox, maraq var idi. Güman edirəm ki, əgər qarşıma hər hansı bir məqsəd qoysaydım, bu işin öhdəsindən gələ bilməzdim».

Hər bir musiqi alətinin yaradılması bir zirvənin fəthinə bənzəyir. Mənə elə gəlir ki, alpinist yalnız zirvəni fəth etdiyi an xoşbəxt olur. Mən də alətin son simini bağlayıb, onda ilk notları səsləndirəndə, sanki qanad açıb uçmaq istəyirəm. Sonra içərimdə bir boşluq yaranırdı. Yalnız növbəti alətin yaradılmasına başlayanda bu boşluğu doldurdum.

Demək olmaz ki, qədim alətlərin bərpası mənim üçün sadəcə olaraq hobbı idi. Hobbı naminə bu qədər məhrumiyyətə, əzab-əziyyətə qatlaşmaq ağılaşılmazdır. Adı bir maraqlıdan başlayan bu iş tezliklə həyatımın mənasına çevrilmişdi.

Bəzən bir sualla da qarşılaşırdım: «Unudulmuş alətləri bərpa etməyin nə mənası var? Bu kimə lazımdır?» Bu sualı, adətən, o adamlar verirdilər ki, istənilən yeniliyi «nə olsun?» deyər qarşılayırdılar. Uzun illərdən sonra əməyimin bəhrəsi dünya alimləri tərəfindən heyranlıqla qarşı-

lananda bir daha əmin oldum ki, bu işin əhəmiyyəti çox böyükdür. Deməli, mənim həyatım da mənasız olmayıb.

Bu gün musiqi alətlərinin bərpasına həsr etdiyim otuz beş illik həyatıma nəzər salarkən, mən-cə, bir sual daha çox yerinə düşərdi: «Mənə bu işdə güc və həvəs verən, məni yorulmağa qoymayan nə idi, kimlər idi?». Bax, bu «nələr» və «kimlər» haqqında bir neçə söz demək istərdim.

Əgər otuz beş il əvvəl desəydilər ki, mən musiqi alətləri yaradacağam (özü də bu gün analoqu olmayan musiqi alətləri), buna inanmazdım. O zaman konservatoriyayı yeni bitirmişdim, musiqi məktəbində müəllim işləyirdim. Musiqi alətlərinin yaradılması haqqında yalnız müəyyən qədər nəzəri təsəvvürüm var idi.

Unudulmuş musiqi alətlərinin yenidən yaradılması ideyasının necə və haradan doğduğunu dəqiq deyə bilmərəm, ancaq uzun müddət bu fikri beynimdə gəzdirir, işə başlamağa isə cəsarət etmirdim. Musiqişünas alim Səadət Abdullayevanın qədim musiqi alətləri üzrə araşdırmaları bu alətlərin bərpası işində mənim üçün təkan nöqtəsi oldu.

1972–1973-cü illərdə müxtəlif mənbələrdən qədim musiqi alətləri haqqında məlumat toplamağa başladım. Orta əsrlərdə yaşayıb-yaratmış şairlərin, musiqişünas alimlərin əsərləri, qədim

olyazmalardakı miniatürlər mənim üçün əsas informasiya mənbəyi idi. Bəzən bu alət üzrə kiçik məlumatları bir çox mənbədən toplayır, beləliklə, onun haqqında az-çox dolğun məlumat alırdım. Sonra həmin məlumatları bütün təfərrüatı ilə dəfə-dəfə qeyd edir və alətin müxtəlif rakurslarda vizual təsvirini yaratmağa çalışırdım. Bu axtarışlar məni Elmlər Akademiyasının Əlyazmalar İnstitutuna gətirib çıxardı. İnstitutun direktoru mərhum Cahangir Qəhrəmanov məqsədimi əlçəkləyərək, bu işin vacibliyindən danışdı və məni keyfi həvəsləndirdi. O, hətta mənə kömək üçün Şərqi dilləri bilən elmi işçi də ayırdı və institutun fonduna buraxılış vəsiqəsini imzaladı.

Qədim əlyazmaların araşdırılması üzrə uzun sürən, çətin və üzücü zəhmət nəticəsində günlərin bir günü mənə əl gəldi ki, qədim Azərbaycan musiqi aləti olan rud haqqında tam təsəvvür əldə etmişəm. Birdən içimdən bir arzu baş qaldırdı: nəyin bahasına olursa-olsun, mən bu aləti düzəltməliyəm, eşitməliyəm. Sanki bununla tarixə qovuşmaq istəyirdim.

Məni gözələn çətinlikləri təsəvvür edirdim: nə işləmək üçün lazım olan istehsal alətin, nə musiqi alətinin düzəltmə üçün materialın, nə emalatxanam, nə də bu işdə təcrübəm var idi. Ümumiyyətlə, nədən başlamağı təsəvvürümə belə gətirmirdim. Yadımdadır, tez-tez musiqi alətləri hazırlanan emalatxanalara gedir, ustaların işlərinə baxır, bu sənətin sirlərini öyrənməyə çalışırdım. Ancaq onlar öz təcrübələri ilə həvəsiz bölüşür, bir söz soruşanda «Belə şeylər sənənin nəyinə lazımdır? Sən yaxşı tar çalırsan. Gəl, mən sənə üçün gözəl tar düzəldim» - deyirdilər.

Bir gün məktəbimizin yanında bir tut ağacının kəsildiyini gördüm. Mişarla ondan rud üçün lazım olan hissəni kəsdim. Evimdən geniş olma-yən vanna otağından iki kvadrat metr «oğurlayıb», özüm «emalatxana» düzəlttdim. Beləliklə, mənim ilk musiqi alətim rud, ilk iş materialım tut ağacı, ilk alətim çəkiç, isknə və mətbəx bıçağı oldu. Lakin zaman keçdikcə qazandıq təcrübə nəticəsində istehsal alətlərimi təkmilləşdirir və işimi daha məhsuldar edirdim. Bu alətləri, adətən, zavodlarda, dəmirçixanalarda düzəldirir-

dim. 1975-ci ildə ilk musiqi alətim – rud hazır oldu. Mən onun təsəvvür etdiyim kimi səsləndiyini eşidəndə sevincimin həddi-hüdudu yox idi. Bu uğur məni ikinci alət üzərində intensiv işləməyə həvəsləndirdi. Artıq bir ildən sonra rübub da hazır oldu. Bundan sonra bir-birinin ardınca çəng, sentür, tənbur, çəqənə, bərbət musiqi alətləri yenidən həyata vəsiqə aldı.

Alətlər üzərində iş heç də asan getmirdi. Onlardan bir çoxu haqqında mənbələrdə verilmiş məlumat tam olmurdu. Miniatürlərdə də alətlərin yalnız ümumi görünüşü verildiyindən bir çox detalları necə düzəldiyi məlum deyildi. Həmin hissələr uzumüddətli axtarışlar, eksperimentlər hesabına əldə edilirdi. Bəzən hansısa ilahi qüvvə köməyə gəlirdi. Beləcə, çəngin bərpası üzərində aylarla çalışdıqdan sonra bir gecə onun simlərinin gövdəyə necə bərkidildiyi mənə yuxuda əyan oldu.

Qədim musiqi alətləri arasında məni daha çox simli musiqi alətləri cəlb edirdi. İstifadə olunan materialların müxtəlifliyi baxımından onların bərpası daha mürəkkəb idi. Alətlərin ayrı-ayrı hissələri üçün müxtəlif ağac və dəri növlərindən istifadə etmək lazım gəlirdi. Ağacın yaşı, onun alət üçün ilin hansı mövsümündə kəsilməsi, kəsilmə hissəsinin qurudulması və emalı böyük əhəmiyyət kəsb edirdi. Lazım olan ağacları tapmaq üçün çox zaman ölkənin müxtəlif bölgələrində səfər etməli olurdu. Bəzən aylarla, illərlə materialın «yetməsinin» gözləmək lazım gəlir və hər hansı bir ehtiyatsız hərəkət hər şeyin yenidən başlanmasına səbəb olurdu.

Çətinliklə əldə edilən digər material alətlərin simləri üçün lazım olan ipək sap və qoyun bağırsağı idi. Təmiz və davamlı ipək sap tapmaq elə də asan deyildi. Bağırsağın sim üçün emalı isə çox əziyyətli və vaxt aparıcı iş idi. Hələ babamın söhbətlərindən bildirdim ki, qoyun duzla qidalandıqda onun bağırsağı möhkəm və davamlı olur. Yadımdadır, onun yun çırpmaq üçün kamana-bənzər bir aləti var idi. Babam bu «kaman» simi yerinə xüsusi emal olunmuş və eşilmiş bağırsaq bağlayırdı. Uşaqlıqda bu alətin zərblə yuna vurulduğunu görür və bağırsaq simin qırılmadığına təəccüblənirdim. Bağırsağın və ipək sapın ayrı-

lıqda davamlı olmadığını görüb, yeni üsul tapdım. Bağırsağı təmizlədikdən sonra ipək sapı onun içindən keçirir və bu şəkildə qururdu. Belə olduqda, alətlərin simləri çox davamlı olurdu. Lakin bağırsağın təmizlənməsi həddən artıq vaxt aparır, işimdə böyük çətinliklər yaranırdı. Bu texnologiyamı asanlaşdırmaq üçün heç bir alətim yox idi.

Bir dəfə qoyun bağırsağı əldə etmək üçün Bakı ət kombinatına üz tutdum. Qapıçaya gəlişimin məqsədini bildirdikdə o, şübhə ilə müəllim görkəməmə nəzər salıb, bir başqa adamı çağırırdı. Bu şəxs də bağırsağın musiqi alətlərinə sim düzəltmək üçün lazım olduğunu bildirdim. Deyəsən, o adam mənə şübhələndiyindən, bağırsağın, az qala, strateji məhsul olduğunu, kənara bir qram belə çıxarmağa icazə verilmədiyini söylədi. Ələcsiz qalıb kombinatın direktoru ilə görüşmək istədiyimi bildirdim. Məni onun yanına apardılar.

Direktor mənə bir qədər yaşlı idi. Nə istədiyimi soruşdu:

– Bilirsiniz, mən qədim musiqi alətlərinin bərpası ilə məşğulam...

Mən qədimdə Azərbaycanda mövcud olmuş musiqi alətlərindən, onları yenidən yaratmağın vacibliyindən, bu işin nə qədər çətin olduğundan danışmağa başladım. Direktor mənə diqqətlə qulaq asırdı. Ancaq onun dediklərində münasibətini heç cürə başa düşə bilmirdim: ya danışqlarım onu çox maraqlandırır, ya da o mənim ağılma şübhə edirdi. Hər halda, o mənim sözümlü kəmədən səbirlə dinlədikdən sonra soruşdu:

– Sizin dedikləriniz çox maraqlıdır. Siz çox böyük işlə məşğul olursunuz. Ancaq mən başa düşmədim, sizə nə köməyim dəyə bilər. Bəlkə...

O, əlini cibinə saldı. Deyəsən, pul çıxarmaq istəyirdi. Mən yalnız indi anladım ki, bayaqdan əsas xahişimdən başqa, hər şeydən danışmışam. Tez dilləndim:

– Məsələ burasındadır ki, qədim alətlərin simləri, əsasən, qoyun bağırsağından düzəldilir. Mənə qoyun bağırsağı lazımdır. İşçiləriniz dedilər ki, bunu yalnız siz həll edə bilərsiniz.

Kişi əsəbi şəkildə yerindən qalxıb var-gəl et-

məyə başladı.

– Elə belə də dedilər, hə yalnız mən həll edə bilərəm?!

O, katibəyə kimisə çağırmağı tapşırırdı. Bir addan bağırsağı strateji xammal kimi qələmə verən şəxs otağa daxil oldu. Direktor mənə işarə edib zəhmət soruşdu:

– Sən bilirsən, bu kişi kimdir?

İşçi bir qədər əzilib-büzüldü:

– Yox, bağışlayın, tanımıdım.

– Tanımasan da, sənənin tanıdqların qəssabları, alverçilər, dükəncilərdir. Adıca bağırsaq nədir ki, bu incəsənət adamına qiymirsən? Axı bu adam millətin mədəniyyəti üçün çalışır. Get, nə qədər istəyirsən, nə lazımdırsa onu təmin edin.

Beləliklə, bu problem də həll olundu. Məlum oldu ki, kombinatda bağırsağı xüsusi texnologiya ilə təmizləyirlər. Mənim uzun müddətə gördüyüm iş burada bir neçə dəqiqəyə başa çatdı. O əhvalatdan sonra kombinatın direktorunu görməsəm də, onu həmişə minnətdarlıq hissi ilə xatırlayıram.

İlk alətlər yarandıqdan sonra iş bir qədər asanlaşdı. Bir tərəfdən təcrübəmin artması, digər tərəfdən isə əməyimin ilk bəhrələri göz qabağında olduğundan ciddi qəbul edilməyim, informasiya və material axtarışlarında mənə kömək edirdi.

1988-ci ildə artıq 6 unudulmuş qədim musiqi aləti hazır idi. Mən bu alətləri səsləndirmək üçün işlədiyim 3 saylı musiqi məktəbinin müəllimlərini dəvət edəndə ağılma belə gətirmirdim ki, bu, yaratdığım alətlərdən ibarət qədim musiqi alətləri ansamblının təşkil olunması ilə nəticələnəcək. Elə həmin il Şah İsmayıl Xətəinin 500 illik yubileyi ilə bağlı gecədə ilk çıxışımız çox uğurlu keçdi. Sənə Azərbaycanda müstəqillik hərəkatı, erməni təcavüzlərinə qarşı müharibə başlandı. Milli incəsənət, o cümlədən də bizim ansambl böhranlı illərini yaşadı. Yalnız 90-cı illərin ortalarında Azərbaycanda sabitlik yarandı və biz yenidən məşqlərə başladığımız. 1996-cı ildə bizi akademik Yusif Məmmədliyəyev xatirəsinə həsr olunmuş musiqili gecəyə dəvət etdilər. Ansamblımızın çıxışı gecədə iştirak edən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, ümummilli

İdərimiz mərhum Heydər Əliyevin diqqətini cəlb etdi. O, ansambl haqqında məlumat almaq üçün mədəniyyət naziri Polad Bülbüloğluna müraciət etdi. Ertəsi gün Polad müəllim məni qəbul edərək görülən işlərlə yaxından maraqlandı və bildirdi ki, Prezidentin sərəncamı ilə bizim ansambla dövlət statusu verilib. Həmin ildən etibarən ansamblımız Azərbaycan Musiqi Mədəniyyəti Dövlət Muzeyinin nəzdində fəaliyyət göstərməyə başladı. Bu muzeylə mənim əlaqəm 80-ci illərdən başlamışdır. Bərpa etdiyim alətlərin ilk nümunələri də bu muzeydə saxlanılır. Qədim musiqi alətlərinin yalnız muzey eksponatları kimi nümayiş etdirilməsi deyil, həm də ansambl şəklində səsləndirilməsi muzeyin direktoru Alla Bayramova ilə mənim çoxdankı arzumuz idi.

1991-ci ildə Bakı Musiqi Akademiyasının rektoru Fərhad Bədəlbəylinin və elmi işlər üzrə prorektor G. Abdullazadənin təşəbbüsü ilə Akademiyanın nəzdində qədim musiqi alətlərinin bərpası üzrə elmi-tədqiqat laboratoriyası yaradıldı və mən oraya rəhbər təyin olundum. Beləliklə, mən professor Səadət Abdullayeva, fizika-rizmat elmləri namizədi Şamil Hacıyev, sənətşünaslıq namizədləri Fəttah Xəlqzadə, Fuad Əzimli ilə birgə qədim musiqi alətlərinin daha geniş, elmi surətdə tədqiqinə başladım.

Pəşəkar musiqiçilərlə birgə yaratdığım qədim çalğı alətləri ansamblının adına uyğun musiqi repertuarı lazım idi. Bu məqsədlə Azərbaycan orta əsr musiqi nümunələrinin səsləndirilməsi üzrə işlər başladı. XIV – XV əsrlər Əbdülqadir Marağainin əbcəd hesabı ilə yazılmış üç melodiyası işlənildi. Hazırda bu melodiyalardan «Heydərnamə» və «Naxışbəstə» Qədim Türk ansamblının repertuarında əsas yer tutur.

Beləliklə, qədim musiqi alətlərinin bərpası və bu alətlərdən ibarət ansamblın yaradılması, ümumilikdə, musiqi mədəniyyəti tarixinin dirçəldilməsinə zənnimcə, böyük xidmət oldu.

Ansamblımız və orada səsləndirilən alətlər öz unikalığı ilə kütləvi informasiya vasitələrinin diqqətini cəlb edirdi. Xanım Bəti Bler baş redaktoru olduğu və Amerikada nəşr edilən «Azerbaijan International» jurnalında bərpa olunmuş musiqi alətləri haqqında geniş informa-

siya vermişdir. İngilis dilində çıxan və bir çox dil kəldərdə yayımlanan bu jurnal bizi Azərbaycanın hədudlarından kənar da tanıtdı. Mən bir sıra xarici musiqişünaslardan məktublar, müxtəlif simpoziumlara dəvətlər almağa başladım. 1997-ci ildə Şotlandiyanın Edinburq şəhərində dünya elmi-musiqi elitasının iştirakı ilə keçirilən «Akustika və musiqi alətlərinin texnologiyası» mövzusunda beynəlxalq simpoziumdakı çıxışım alimlərin böyük marağına və təəccübünə səbəb oldu. Alimlərin reaksiyası mən gözlədiyimdən də maraqlı oldu: «Siz dünyada heç kimin görmədiyiniz bir işi görmüşsünüz! Siz möcüzə yaratmışsınız! Əgər etdiklərinizi eyni şəkildə göstərməsəydiniz, heç kim buna inanmazdı». Bu sözlər və iştirakçıların alqış səsləri görülmüş işin dünya musiqi ictimaiyyəti tərəfindən yüksək qiymətləndirildiyindən xəbər verirdi. Bundan sonrakı illərdə də Fransa, Avstraliya, Qazaxıstan, Tacikistan, Türkiyə və Küveytdə keçirilən beynəlxalq simpozium, konfrans və festivalların yüksək rəy və fəxri diplomlarına layiq görülmüşük.

Bu gün unikal sayılan və dünya miqyasında Azərbaycan musiqi mədəniyyətini tanıtdıran onun qədimliyindən xəbər verən alətlərə nəzər saldıqca, mən onların bərpasına sərf etdiyim illəri xatırlayıram. Yadıma müxtəlif adamlar düşür: mənə kəsiciləş alət düzəldən dəmirçi, lazımı ağacı seçməkdə kömək edən meşəbəyi, qoyun bağırışğını əsirgəməyən direktor, mənə inanıb yardımçı olan ifaçılar, alimlər, musiqişünaslar, məndən yazan jurnalistlər, bizə hər bir şərait yaradan muzey direktoru və nəhayət, sənətə yüksək qiymət verən ölkə Prezidenti... Yadıma yalnız xeyirxah adamlar düşür... Mənə kömək etməyən adamları xatırlamıram, hərçənd belələri də olub. Tarix adətən, belələrinə yaddaşından silir.

Mən yalnız onu deyər bilərəm ki, nə bacardım, bu işi gələcəkdə davam etdirənlərə Tanrı yar olsun.

Bu işdə mənə köməklik göstərmiş bütün insanlara minnətdaram.

Məcnun KƏRİM,
Bakı Musiqi Akademiyasının
professoru, sənətşünaslıq namizədi